

Szeretet és jog

Az ember társas élete nem merül ki az én-te viszonyban, nem korlátozódik a kiscsoport tagjainak kommunikációjára. Ha „Én és Te” jellegű kapcsolat két-ségkívül kevés ember között valósulhat is meg, az „Én és Ó” vonatkozásban mindenkit kötelez a másik személy elismerése. Am ez a magatartásforma *nem adódik magától*, nem alakul ki önként, hanem értelmi erőfeszítést igényel. A csoportképződés ösztönös életfolyamata nem választható el a közösség tudatos alakítására irányuló akarattól, azoktól a racionális társadalmi formáktól, melyekben alakot ölt a „közösségi érzés” (1).

Közösség és társadalom

A *közösség* köznyelvi jelentése nagyon sokrétű, de már *Platón* filozófiai műszóként használja, melynek *Arisztotelész* etikai és politikai tartalmat ad. A közösségre „az igazságosság és barátság összefonódása” jellemző. „Ámde mindezek a közösségek az állami közösség alá tartoznak, mert az állami közösség nem csupán a pillanatnyi haszon elérésére törekszik, hanem figyelmét az egész életre kiterjeszti” (Nikomakhoszi Etika, 1160 a). A századfordulón élő *F. Tönnies* (2) elszakítja az igazságosság és barátság összefonódását, amikor a *közösséget* (Gemeinschaft) szembeállítja a *társadalommal* (Gesellschaft). A közösség „tartós és igazi együttélés”, nem mesterségesen kifejlesztett, hanem természetes eredetű társadalmi forma. A társadalom pedig „új, mind valóságként, mind kifejezésként”. Élettelen, leginkább a géphez hasonlító képződmény, ellentétben az élő közösséggel, mint amilyen például a család vagy a nép. A közösség tagjait együttérzés fűzi össze, a társadalomban elkerülhetetlen érdekellentéteken csak a hasznosság ésszerű megfontolása emelkedik felül. A társadalom a nyilvánosság szinonimája, eltaszítja magától az egyént. A közösség azonos jelentésű a személyes összetartozással. A közösség és a társadalom összeegyeztethetlenségére valló megkülönböztetésnek ez a formája azonban tarthatatlan, mert nincs olyan közösség, amely nem ölt társadalmi alakot. „Az intézményesülés a kezdete minden olyan társadalmi helyzetnek, mely túléli önmaga kezdetét” — állapítja meg *P. Berger* és *Th. Luckmann* (3). Egyetlen közösség sem maradhat fenn meghatározott viselkedésformákat előíró szerepek nélkül. A közösség és társadalom különbözőségének vagy ellentétének eltűlése voltaképpen egyes társadalmi szerepek egyoldalú hangsúlyozása más szerepekkel szemben.

Nem kétséges, hogy a társadalom és közösség megkülönböztetésének van alapja. Szemmel láthatóan megállapítható, hogy egyes emberi csoportok közösséget alkotnak-e, vagy véletlenül kerültek egymás mellé a csoport tagjai. Az iparosodott társadalom égető kérdése a közösség atomizálódása, a magány és a sokféle elidegenülés. Másrészt a valóság teljes félreismerése volna magát az ipari társadalmat vagy éppen a technikát okolni ezért, s valamiféle romantikus sóvárgással idealizálni az iparosodást megelőző életformát. Az amerikai társadalom életét elemző *D. Riesman* (4) vizsgálódásaiból egyenesen az derül ki, hogy a fejlett iparú társadalmak termelik ki a mai, modern értelemben vett közösségi érzést és igényt, melyet régebbi korokban általában nem is ismertek. Az iparosodás nem „annak idején” virágzó személyes kapcsolatokat szüntetett meg, hanem eddig még sosem tapasztalt közösségi igényeket keltett fel. A közösség és társadalom fogalmának sarkítása nemcsak elhibázott, hanem ebből eredően roppant veszedelmes is. Az ördög falra festése maga is hozzájárul, hogy az ipari társadalom csakugyan olyan lélek nélküli rendszerre váljék, mint amilyennek gyakran mutatkozik.

A mai antropológiának az a feladata, hogy múltba révedő sóhajtozás helyett legitim emberi életmegnyilvánulásként fogja fel a technikát és a velejáró társadalmi rendet — hangsúlyozza *W. Pannenberg* (5). Mindenképpen le kell szögez-nünk, hogy a technika nem lehet természetellenes egy olyan lény számára, melynek lényegéhez tartozik, hogy csak mesterséges körülmények között tud igazi emberi életet élni. Az emberi természet alapvonása, hogy megváltoztatja a világot, amelyben él. Nem mutathatunk rá egyetlen, állítólagosan „természetes”

életformára sem, mert mozgalmas előtörténete van mindnek, ha időközben feledésbe merült is. Aki későbbi nemzedékek életmódját választja kiindulási pontjául, az a korábbiak megismeréséről mond le s elzárkózik az ember jövőbeli lehetőségei elől. Az ember a tárgyi világ szüntelenül fejlődő megművelésével és a társadalmi kapcsolatok tudatos alakításával egyre világosabban fejezi ki és veszi birtokba saját lényegét. Ez a lényeg nem a platóni-arisztotelészi „természet”, nem változatlan *tartalmi* meghatározás, hanem az antropológiai jellemzőknek (történelmiség, társadalmiság, világra nyitottság, szellemiség és transzcendencia) a változásokban kiteljesülő *azonos viszonya*.

A közösség és társadalom összeegyeztethetősége nyilvánul meg abban, hogy a szeretet ereje, mely közösséggé egyesíti az embereket, nem merül ki diffúz, rendezetlenül szétszórta érzelmekben. Mindenekelőtt *elismeri* embertársát sajátos szerepében, mint munkatársat, barátot, mint életének a társát, mint szülőt vagy gyermeket, orvost vagy beteget, kereskedőt vagy vevőt, tanárt vagy tanítványt. Csak akkor kerül valaki személyes kapcsolatba a másik emberrel, ha elismeri és elfogadja szerepében, melyben találkozik vele. Bár nem oldódik fel hiánytalanul szerepében, mégis önmagát fejezi ki általa, feltéve, hogy azonosult vele. De még akkor is komolyan kell venni, ha igazi énjét kívánja csak leplezni a szereppel, mert nem visz más út a személyiség mélyének megismeréséhez. A szeretet első mozzanata valakinek emberkénti elismerése társadalmi szerepében, támogatása és hitelének növelése, hogy ezáltal is könnyebben tegyen eleget létfeladata megvalósításának. Mindenkinek *köze van* a másikhoz — akár tudomásul veszi, akár nem. Vele együtt alakítja életét akár egy múlt hangulatban, akár egy sorsdöntő órában. A szeretethez elsősorban beleérző képesség tartozik hozzá (6), a beleilleszkedés valakinek érzelmi és hangulati állapotába, érzelm- és gondolatvilágába, ez pedig már föltételezi az ő elismerését és elfogadását.

A másik ember elismerése társadalmi szerepében jelentheti azt is, hogy éppen ez az elismerés ajándékozta meg a szereppel. Például a házasságban, vagy más, egyenjogú felek közötti szerződésben, de uralmi viszonylatokban is: vizsgák, kinevezések, iparendélyek, kedvezmények, közületi rendelkezések stb. által. Ezekben az esetekben, amikor az elismerés adományoz valakinek társadalmi szerepet, félreismerhetetlenül megmutatkozik az elismerés *jogalkotó ereje* — mondja *W. Pannenberg*. *Aquinói Szent Tamás* szerint (S. th. 2, II q. 58 a. 2) a meghatározott viselkedésformákat létrehozó vagy megerősítő elismerés azonos az igazságosság erényével, „mert ez magával hozza a másik elismerését” (*sed hoc importat respectum ad alterum*).

Jogalkotó szeretet

Az embertárs elismerése, mely a társadalmi szerep igénylése által az emberre mint személyre is irányul, kétségtelenül a szeretet megnyilvánulása. Ha pedig *Aquinói Szent Tamás* szerint az elismerés nem választható el az igazságosságtól, ha az igazságosság összefonódik a barátsággal, akkor a közösség nem állítható szembe a társadalommal, és akkor igaza van *W. Pannbergnek*, hogy szeretet alkotja a jogot. Valaki szerepének az elismerése személyes állásfoglalás, ez csupán akkor lehetséges, ha biztosított a személyes-emberi cselekvés föltétele, az egyén szabadságszférája, mely már a jogra tartozik. A jog szabja meg és biztosítja a társadalomban élő személyek egyéni szabadságának a körét. „Hosszabb távon nézve a közösség csak akkor állhat fenn, ha minden tagja tiszteletben tart bizonyos érdekeket (minden egyes életéhez, egészségéhez, szabadságához és tulajdonához fűződő érdekeket), vagy ha mások ilyen érdekköreit nem keresztezi erőszakosan”. A „jognak nevezett társadalmi technika” — mondja *H. Kelsen* (7) — éppen abban áll, hogy visszatartja az egyént „a mások érdekköreibe való erőszakos beavatkozástól”.

A személy elismerése társadalmi pozíciók, állások és tevékenységek jogszerű elfogadása. Az elismerés egymás iránt megnyilvánuló aktusaira épül a társadalmi kapcsolatok valamennyi rendszere, és csak addig marad fenn, amíg megismétlődik és újra igazolódik ez a kölcsönös elismerés az emberi kapcsolatokban. A társadalmi rend valódi támasza a társadalmi konszenzus, a közös cselekvésben részt vevő személyeknek a fennálló társadalmi értékekre és magatartási formákra, a szerepekre vonatkozó egyetértése. Ha nemcsak egyik vagy másik személy-

től, hanem magától a viselkedési módtól tagadják meg a hozzájárulást, akkor megváltozik a társadalmi élet rendje; akár azért, mert bizonyos szerepek feleslegessé váltak, akár azért, mert a bizalom hiánya új életformák kifejlesztésére kényszeríti a közösséget. A változás említése nem cáfolat arra, hogy a jogrendben változhatatlanságra irányuló akarat fejeződik ki, melyet szintén a szeretet ereje támaszt alá. A szeretet hűségben teljesebbé válik, állhatatos, kitartó ragaszkodásban tárul föl. A hűségben kibontakozó szeretet nemcsak alkalmoszerű közösségi élménnyel ajándékozza meg az embert, hanem szilárd jogrendet is alkot. A hűség lojalitással, a közösséghez ragaszkodó és hozzá méltányos magatartással a tartósság és megbízhatóság minőségével ruházza fel a jogrendet (8). A hűség nem tévesztendő össze az elmeszesedett szerkezetek konzerválásával, hiszen nemegyszer a külső forma bátor megváltoztatása őrzi meg az eredeti tartalmat. A jogbizonytalanság megnehezíti ugyan az életet, de kikérülhetetlenek az olyan helyzetek, melyeket nem vehetett figyelembe a jogalkotás.

A közösség és társadalom belső kapcsolatának az a magyarázata, hogy a közösségnek nemcsak alapja a szeretet, hanem kifejlődésének az elve is. Ezért nincs olyan közösség, melyben nem találhatók meg a jog elemei, s ezért nincs jogrend, mely lemondhatna a személyes kapcsolatokról. A közösség „belső”, a társadalom „külső” oldala a társas életnek. Végeredményben a hűségtől áthátott szeretet fejleszti ki a közösség jogi alakját. Az egyén feltárulkozása a szeretetben alapvetően a valóság egészére irányul, nem korlátozódik egyetlen személyre, betű szerinti társára. A lényegileg nyitott szeretetnek mellőzhetetlen társadalmi dimenziója is van, melyet a II. vatikáni zsinat „politikai szeretet”-ként említ (Gaudium et spes, 75). A keresztény szeretet megvalósulásának az útja nem érzélgősség és nem az ellentétek mesterséges elsimítása, hanem — ha kell — másokért vívott küzdelem és a konfliktusok elviselése — hangsúlyozza K. Rahner (9).

Senki sem várhatja, hogy a szeretet hiánytalanul érvényesüljön a konkrét jogéletben. Nem egy jogrend szolgált arra, hogy igazságtalan hatalmi viszonyokat tartósítsa. Hatalomvágy, önérték, kizsákmányoló akarat, a győztes nyers ereje túlságosan is gyakran került előtérbe a jogtörténet folyamán. A példák meggyőzően bizonyítják, hogy hihetetlen mértékben megromolhat a jog. A hatalom és az önzés nem alkothat emberi közösséget, s csak bomlasztja a társadalmat mindenhol, ahol túlsúlyba jut. Úgy látszik, hogy a hatalom nem nyújt védelmet a korrupció ellen, a hatalomnak önmagában nincs elegendő ereje ahhoz, hogy valamiféle rendbe fogja, társadalmilag összehangolja az állandóan burjánzó érdekek és önértékek kuszaságát (10). Mindez nem kívánja kétségbe vonni a vitathatatlan tény, hogy a jog kényszerítő rend, hogy szankciókat alkalmaz, hogy *nem mondhat le* a hatalomról. Az anarchizmus, az erőszak nélküli közösség eszméje nem reális utópia. Az ember antropológiai jellemzőire tekintettel nagyon valószínűtlen, hogy bármely társadalmi rend — még az is, mely létrehozói szerint minden kívánt előnyt biztosít az egyéneknek — mentes volna a rend megsértésének kockázatától és kényszerítő óvintézkedések szükségességétől. Nincs társadalom, mely lemondhatna a hatalomról, de olyan sincs, amely beérhetné egyedül azzal. Mert ahol az eszmények és az eszmények iránti hűségnyilatkozatok csak üres szavak, ott nem tartóztatható föl a társadalmi bomlás folyamata. „A kényszerszabályok nem tarthatók fenn egy egész közösség ellenében, ha a közösség tagjainak tettei csak véletlenül nem váltanak ki kényszereljárást” — állapítja meg A. Hägerström (11).

Az emberi közösségek kialakulása és fennmaradása az alapvető célok, értékek, elvek tiszta megfogalmazásán és működő rendszerbe foglalásán múlik, *végeredményben* tehát a politikai szereteten. A szeretet lehetőségeit természetesen korlátozzák a tényleges viszonyok és adottságok, teljes hiánya azonban a jogrend felbomlását eredményezi. Az emberek közötti szeretet hatására először a közös élet valamiféle ideiglenes formája alakul ki, melyet fejlettebb jogrend követ. A jogrend olyan intézmény, amely egy adott társadalom rendjét képviseli, igazolja és tartja fenn. Ez magyarázza, hogy miért nincs *ideális* jogrend, mely örök időkre megfelelné a szeretet kívánalmainak. A szeretet jogalkotó ereje nem valamiféle változatlan természetjogi rendszer vagy társadalmi eszmény kialakítására irányul. Nem az ideálisra, hanem az *optimálisra*, az adott körülmények mellett

legkedvezőbbnek ígérkező életforma biztosítására törekszik. Nincs ellentétben a tételes joggal, az állandóan megújuló jogi formák történelmi egymásutánjával — jegyzi meg *W. Pannenberg*. A jog történelmisége összefügg a szeretet teremtő erejével, mely minden leleményét arra fordítja, hogy a változó életviszonyoknak megfelelően mindig újabb — az ember végtelen rendelkezését inkább megközelítő — társadalmi formákat fejlesszen ki. Ilyenformán az emberek közötti szeretet a jogtörténelem kiapadhatatlan erőforrásának bizonyul.

A pozitív jog és a törvény

A pozitív jog elsősorban a közösség konkrét szervezetének alap gondolatát jelenti, és nem jogi megfogalmazását. A jog mindeneke előtt az életet irányítja, a kölcsönös elismerésen alapul és megköveteli maga iránt a hűséget. E valóságosan érvényesülő jognak kisebb részét foglalják csak jogszabályba, az élő jog mégis uralkodik az emberek életén és kapcsolatain. Az átlagpolgár jogszerű viselkedése nem az írott vagy kótáblákra vésett törvény ismeretéhez igazodik. A történelmileg kialakult jog azoknak az értékeknek, normáknak, cselekvési szabályoknak együttese, mely a tételes törvényeken és a szokásjogon túlmenően az élet minden területén lehetővé teszi a tárgyilag többé-kevésbé helyes viselkedést.

Ennélfogva az élő jog megelőzi és meghatározza az etikát is. Az etikát (a szó görög tövének jelentése: lakóhely, szokás, életmód, erkölcs stb.) *Arisztotelész* fejlesztette önálló filozófiai diszciplínává, amikor szembetalálkozott *Szókratész* és *Platón* megoldásra váró kérdéseivel, ami abból adódott, hogy a *polis* szokásait nem legitimálták többé az ősök tiszteletreméltó törvényei (*patriosz nomosz*), sőt úgy tűnt, hogy a szép és igaz cselekedetek „nem is a természetben, hanem csupán megegyezésen alapulnak” (Nikomakhoszi Etika, 1094 b 14—15). Ha az etika a konkrét jogi viszonyok intellektuális általánosításaként alakul ki, amikor kérdésessé válik az addigi társadalmi berendezkedés, akkor nem eredeztethető belőle a jog. Legalábbis nem minden további nélkül, még akkor sem, ha az etikai normák utólag alkalmazható kritériumai is a jog helyes és igazságos voltának. A jog nem azonos az ókori *nomosz* fogalmával sem (12). A kezdeti rend felbomlása nyomán a politikai és társadalmi önkénnyel állítják szembe a jog fogalmát. A jog annak a feladatnak elvi megoldása, hogy miképpen egyeztethető össze különféle egyedek önkénye s miképpen fogadható el erkölcsösnek ez az összhang. A jog fogalma nem az önkényt tartalmazza, hanem az önkény rendjét. Az egyéni önkény helyébe az együttélés alapjául szolgáló szabályok és törvények lépnek. Tekinthejtjük a jog alapjának azt az erkölcsi követelményt, hogy „legyen jog”, ebből az imperativusból azonban nem vezethető le tartalmilag semmiféle jogi rendszer. A jog etikai alapvetése tehát elsősorban azt jelenti, hogy *szabály legyen* és ne önkény, másodsorban pedig, hogy *helyes szabályok* uralkodjanak, miközben a szabályok „helyességének” az elbírálása a körülmények összességétől, gazdasági, politikai és műveltségbeli tényezőktől, a jogi felek érdekeitől és célképzeteitől függ. A közösségi élet alapszövege nem elvont-etikai jellegű, hanem jogviszonyok és jogállapotok konkrét sokasága.

A megfogalmazott jog lényegesen járul hozzá a közösségi élet összhangjának a kialakításához. A normatív törvényhozás felvázolja a meglévő vagy majd kialakuló állam alaptervét. Igazi jelentősége azonban az, hogy a tételes törvények védelmet nyújtanak a közösséget szüntelenül fenyegető bomlás ellen. Az énségébe zárkózó ember lépten-nyomon megszegi a társas élet írott és íratlan rendjét. Ha nincs szeretet, akkor eluralkodik az önző egyéni érdek. Alkalomban sincs hiány, hogy valaki csak a maga hasznát keresse, hogy félrevonuljon vagy visszaéljen társadalmi helyzetével és hatalmával. A közösségnek létkérdés, hogy hathatós intézkedések szorítsák keretek közé a különérdeket. Aki mégis áthágja a közösség alapvető rendjét, az jogainak korlátozását vagy elvesztését vonja magára. Ezáltal lesz a jogból törvény, ami a helyes viselkedés minimumát tartalmazza. A közösségi szeretet által megállapított egyéni jogokat normaként kell az emberek elé állítani, s büntetés terhe alatt megparancsolni. A törvény a társadalmilag kívánatos viselkedés alsó határértékét írja elő, a közösség zavartalan életének biztosítására azonban nem elegendő. A jogrend nem mondhat le az erkölcs segítségéről, a jogrend fennmaradásának egyik alapföltétele „a pozitív erkölcsi hajlam” (13): figyelem, tapintat, segítőkészség, megértés, lemondás és

még sok más, melynek gyűjtőneve a szeretet. A közösség felbomlását olyan magatartásformák akadályozzák meg, melyeket már nem lehet büntetés terhe alatt kötelezővé tenni.

Nyilvánvaló, hogy nem magának a jognak, hanem a törvénynek van dolga az ember bűnös énközpontúságával. A törvény a bűn ellenére is módot nyújt az emberhez méltó életre a közösségben. Az igazságos törvényeket ezért tartják mindenkor a legnagyobb becsben. Egyrészt gátolják a társadalom bomlását, másrészt a büntetés lerovása által újra beiktatják a vétkest a közösségbe. Csodára azonban nem képesek a törvények, mivel kivétel nélkül mindig csak többé-kevésbé felelnek meg céljuknak. Előfordulhat, hogy részérdekek befolyásolják magát a megfogalmazást is, netán hiányosak és nem közvetítenek a társadalom különböző rétegei és csoportjai között, vagy elmaradtak a társadalom fejlődésétől. Még egy viszonylag mozdulatlan társadalomban sem állítható föl olyan átfogó és örök életű szabályrendszer, mely előre lát minden lehetséges jogvitát és kizár minden visszaélést. Alapvetően fontos az is, hogy különösen a felgyorsult változások korában nem szabad mereven alkalmazni a jogot. Az igazságszolgáltatás alapfeladatához híven új válaszokat kell keresni és új jogot alkotni. Már *Aquinói Szent Tamás* hangsúlyozza, hogy az igazságosságnak tekintetbe kell vennie az emberek konkrét helyzetét, méltányosan kell mérlegelnie érdemeiket és jogait (S. th. 2, II q. 58 a. 2 ad 4).

Általánosan elterjedt tévhit, hogy a részletekre is kiterjedő törvényhozás biztosítja legjobban a társadalom rendjét. Az ember mértéktelen biztonságigényéből származik ez a hiedelem, mely fetisizálja a törvényt. Nem gondol arra, hogy minél több a törvény, annál nagyobb a jogszabályok közötti ellentmondások illetve kibúvók lehetőségének a száma is. A parancsokat és tiltásokat az elkerülhetetlen minimumra kell csökkenteni, mert minden törvény korlátozza a társadalmi dinamizmusokat és e korlátozás által újabb és újabb ösztönzést ad a törvény megkerülésére. Nagyon jól látta *Szent Pál*, hogy a túlszabályozás csak a bűnt szaporítja (Gal 3,19). A nélkülözhetetlen társadalmi és jogi intézményeken kívül egyedül a *szolidaritás*, az emberi együttérzés, az áldozatvállalás és szeretet szelleme biztosíthatja a közösség fennmaradását. A jog és törvény nem szükséges rossz, hanem felbecsülhetetlen érték — csak nagyon könnyen megromlik, ha nem életeti a szeretet. Ha a törvény tiszteletét a büntetés félelme motiválja, vagy ha a jog az önérdekben keresi kiegészülését és nem a szeretetben, akkor össze kell omlania a jogközösségnek — mondja *W. Pannenberg*. Az a társadalom viszont, amely nem tud felülemelkedni a törvény és kötelesség tiszteletén, berozsdásodik. Az egészséges közösség alapföltétele sok-sok személyes példamutatás, áldozatvállalás, erkölcsi tisztaság. A legprofánabb társadalomnak is be kell látnia, hogy a törvény tökéletes teljesítése a szeretet (Róm 13,10).

A szeretet egyrészt életeti a jogrendet, másrészt állandóan meghaladja. A paradoxon feloldása nem nehéz, mert az ellentmondás valóban csak látszólagos. Sajátos körülmények és viszonyok összességéhez van kötve minden egyes jogforma. Következésképpen csak a maga sajátos szituációjában felel meg a közösség igényeinek. Ez a megállapítás a helyesség vagy „jogosság” kérdését veti föl. A „jog” és a „helyes” fogalmak nem azonosak. A jog addig helyes, amíg megfelel a társadalom fejlődésének. Ebből adódik, hogy a jognak is változnia kell. Az elavult jogszabály könnyen válik a legnagyobb igazságtalanság forrásává. Az emberiségi ősi tapasztalatát fejezi ki a *Cicero* által idézett jogi mondás: *summum ius, summa iniuria*, ami magyarul annyit jelent, hogy a törvény betű szerinti alkalmazása a legnagyobb igazságtalanság (De officiis, I, 10,33). A szeretet nem ragaszkodik a törvény betűjéhez, sőt, ha kell még szembe is fordul vele, hogy igazságos legyen a konkrét emberrel, a maga bonyolult helyzetében, amit sosem láthat előre a törvényhozó. Az „arányosság szerinti” igazságosság megkívánja például, hogy mindenki megkapja, ami teljesítménye alapján jár neki, „mert hiszen könnyen elképzelhető, hogy egyiknek teljesítménye többet ér, mint a másiké” — mondja *Arisztotelész* (Nikomakhoszi Etika, 1133 a — 1133 b). A szőlőmunkásokról szóló példázatba az utolsóként felfogadott munkásoknak is annyit fizet a szőlősgazda, mint azoknak, akik egész nap dolgoztak. Ezek méltatlankodnak, a *suum cuique*, az „add meg kinek-kinek magáét” természetjogi alapelv megsértését látják eljárásában. A válaszban bent van az egész evangélium: „Rossz szemmel nézed, hogy jó vagyok?” (Mt 20,15).

A jog forrása és eszkatológiai dimenziója

A lehető legnagyobb mértékben biztosítani kell olyan erők működését a közösségben, melyek felkeltik a feltétlen szeretetet. A szeretet azt jelenti, hogy embertársainkkal együtt valósíthatjuk csak meg közös rendeltetésünket. S akkor halad jó úton a jog és a szeretet, ha a társadalom közös ügyének tekinti az emberek rendeltetését: Istenre irányuló nyitottságukat. A hívő szemléletben azért van maradandósága a társadalomnak, mert túlmutat önmagán: a közös emberi rendeltetésre irányul, s így végeredményben Istenre vezethető vissza. Évezredek társadalmi tapasztalata tanúsítja a jogrend és a vallás összetartozását. E kapcsolat magyarázata az emberiség egysége, helyesebben az, hogy Isten az emberiség közös eredete és célja. Így érthető, hogy miért biztosítja az Istenre való hivatkozás a társadalom rendjét. Az emberek közti szeretet forrása az, hogy Isten színe előtt találjanak egymásra.

Mély értelme van tehát, hogy a különféle népek és nemzetek Istenre vezették vissza államuk és jogrendjük tekintélyét. Bizonyos értelemben ugyanis isteni jog minden emberi jog. Mindaddig, amíg az állami közösség jogrendjével és hatalmi eszközeivel, legalábbis egészében véve, emberhez méltó életet biztosít állampolgárainak, az ember lényegéből fakadó szükségserűséget realizál. Ennyiben összhangban van Isten akaratával és élvezzi annak az isteni parancsolatnak a védelmét, hogy a jogszerű hatalmának engedelmeskedni kell. Ezért az állami törvények megtartása lelkiismereti kötelesség lehet, akár önmagában véve (mert lényegében megfelel a közjónak), akár közvetve (ha a törvény elleni lázadás lerombolná az állami közösség rendjét). A hívő, ha feltárul előtte Isten, feltétlenül közösségre van kötelezve. Az egyén csak a többivel együtt élhet rendeltetésének s csak velük együtt állhat meg Isten előtt, mert „örzöje testvérének” (Ter 4,1–13).

Abból azonban, hogy az emberi jog legvégső forrása az isteni jog, nem következik, hogy valamely konkrét állami közösség rendje Isten közvetlen rendelkezésén alapul. A teremtmény sosem állapíthatja meg végérvényesen az isteni jogot. Láttuk, hogy a jog lényegileg változó, akkor pedig változnia is kell. A megfogalmazott jog emberi mű, emberi nyelven fejezik ki, bizonyos történelmi-társadalmi helyzetben, a közösség akkori érdekeire való tekintettel, amit Jézus is tudomásul vesz: „Mózes keményszívűségtek miatt engedte meg, hogy elbocsássátok feleségeket” (Mt 19,8). A legalizmus, a törvény betűjéhez való ragaszkodás alapvetése az, hogy bizonyos törvényekben és parancsokban egyszer s mindenkorra lefektethető az isteni jog. Az isteni jog is keresztülmegy a pozitív jog összes történelmi változásán. Az isteni jognak köszönhetjük a szeretet alkotó leleményét, amely szakadatlanul újabb és megfelelőbb jogi formákat állít elő. Bár az emberi jog forrása az isteni jog, amely azonos Isten emberszeretetével, egyetlen valós jogrend sem biztosíthatja az ember rendeltetését, a teljes közösséget Istennel és az embertársakkal. A társadalmi berendezkedések ideiglenesek, mert a jogalkotásban hatékony szeretet sem vált meg a büntől. A jog szabályjellege, a törvény kényszerítő ereje nem mellőzhető. A jogszabályok rendszere esetről esetre megakadályozhatja ugyan a társadalom felbomlását, de nem tudja egyszer s mindenkorra meggátolni.

Ennek ellenére sem nélkülözhetjük a tökéletes társadalom eszményét, mert ez lényegileg tartozik hozzá az ember rendeltetéséhez. A történelem egyértelműen bizonyítja az *ubi societas, ibi ius*; „ahol társadalom van, ott jog is van” mondás igazát. Az ember azonban sosem elégedett a tényekkel. Mindig olyan állapotokra vágyott, amelyekben igazságos uralkodók kormányoznak s még szankcióként sem kell erőszakot alkalmazni valakivel szemben. Mindig voltak álmodók, akik hittek a szabad és kényszerítől mellőző társadalom kialakulásában, hittek a fejlődésben, mely megszünteti a jogot és az államot mint hatalmi szervezetet. Nem fáradtak bele az aranykor várásába és hirdetésébe:

*mely nem fenyítéstől
s törvénytől, hanem önként folyt becsületben, erényben.
Félelem s megtorlás nem volt, felszegett érc
bősz szót nem mutatott, a tömeg nem nézte riadtan
esdve bíróját, bírátlan volt kiki biztos.*

(P. Ovidius Naso: Átváltozások. Devecseri G. fordítása)

A társadalmi pesszimizmus szemében az aranykor a múlt örökre elveszített paradicsoma. A társadalmi optimizmus a jövőbe helyezi azt. Az aranykor azonban mindkét esetben illúzió, vágytól vezérelt gondolkodás terméke — mondja H. Kelsen (14). De igaz-e, hogy a vágytól vezérelt gondolkodás mindenképpen rossz tanácsadó?

Izrael népe a tökéletes emberi jogrend alakjában gondolta el Isten leplezetlén feltárulkozását. Ennek az eljövendő kinyilatkoztatásnak a foglalója Isten szövetsége Izraellel. Más népekhez hasonlóan eleinte ők is földi aranykorszakként várták a tökéletes közösséget, melyen egy Dávid házából származó fejedelem, a Messiás, görögösen a Krisztus fog uralkodni. A babiloni száműzetés után a jövő új reménye bontakozik ki, új ég és új föld várása. A tökéletes szeretetközösség eljövetelét Isten uralma alatt az utolsó ítélettel és a holtak feltámasztásával kapcsolatban remélték. Az emberiség korszaka nem a jelenlegi világ meghosszabbításaként jön el, hanem mint Jahveh „napja”. Odáig a világ és a bűn uralkodik az emberiségben. A zsidóság — kivált az apokaliptikus irodalomban — elsősorban másoknál, az istenteleneknél kereste a bűnt. Nem tudott mélyre hatolni a misztériumnak, nem fogta fel, hogy azért nem alakulhat ki tökéletes közösség a világon, mert mindenkit, Isten népét is fogságban tartja a vétek. A kereszténységnek adatott meg a felismerés, hogy a halálon át, a Jézus Krisztus halálában való részesülés által visz az út az üdvösséghez. A holtak feltámadása után következik be Isten országa a földön, bár már most igazodhat hozzá az életünk. A tökéletes közösség nem lehet emberi erőfeszítés eredménye, mégis törekednünk kell rá. Ha valaki nem látja be a teremtménység korlátait, akkor elvont eszmék oltárán áldozza föl az embert, az embernek elérhető fölcserélve azzal, ami csak Istennél lehetséges. A hívő keresztény bízik abban, hogy Jézus feltámadott életében részesül, s ezért már most annak a tökéletes közösségnek a világoosságából él, melyben az istenszeretet fúzi egybe az embereket. Az új Izraelnek, Jézus követőinek, vagyis az egyháznak az a rendeltetése, hogy tanúságot tegyen az eljövendő szeretetközösség lehetőségéről az egész világ színe előtt.

Aquinói Szent Tamás tanításából indultunk ki, mely szerint az emberi kapcsolatok szilárd alapja az igazságosság, az embertárs elismerése. Ez az elismerés együttal a szeretet megnyilvánulása, mivel a szeretet elsősorban azt jelenti, hogy elfogadjuk, helyeseljük és előmozdítjuk a másik jogát az élethez és az üdvösséghez. A közösség nincs ellentétben a társadalommal, mert a szeretetközösséghez tartozik a másik *jogának* az elismerése a szabad döntéshez, élete vitelének szabad alakításához és a szabad gondolkodáshoz. A jogrend megvédelmezi és elrendezi ezt a szabadságot, felállítja azokat a szabályokat, melyek szerint kinek-kinek föltétlenül tisztelnie kell mások jogát és önállóságát.

Az egyház mint Isten népe emberi közösség. Isten jogát népével szemben Ő maga biztosítja. A Szentírás a „szövetség” (házassági), a „gyermekség”, a „gyermekkéfogadás” jogi fogalmaival fejezi ki ezt a jogviszonyt. Ezenkívül „gyülekezetről” (tanács), „szolgákról” és „szabadokról”, „bíróági hírnökökről” (apostolok) és „tanúkról” (mártírok) beszél, s fölöttebb gyakran „ítéletéről”. Isten üdvösséges tettei az emberrel jogi eljárásnak mutatkoznak, ami Isten ember-szeretetére épül. Isten szereti az embert, mert szabadsággal ruházta fel. Ennek következtében Isten népének tagjai jogviszonyban vannak egymással. Nem létezhet sem „nép”, sem „közösség”, sem „szövetség”, de még „szentség” sem jog nélkül. Jézus Krisztus történelmi egyházának lényegi alkotója, belső mozzanata a jogrend. Beláthatatlan következményekkel járna az olyan igyekezet, mely meg akarja „tisztítani” az egyházat a jogtól. A közösség ezen a téren sem állítható szembe a néppel. Az egyének jogának védelme, ami együttal a közösség rendjének biztosítója, nem egyoldalú jogi szemléletre valló követelmény. A jogrend az egyházban nem más, mint a szeretet tanúsítása az emberi társadalom és jogrend előtt — legalábbis ez lenne a küldetése és rendeltetése. A szeretet egyháza pedig már csak azért sem játszható ki a jog egyháza ellen, mert a szeretet palástja alatt kivételes gyorsasággal terjed az igazságtalanság. Isten népének történelmi küldetése a szeretet elsőbbségének hiteles bemutatása a világnak. A szeretet primátusát azonban csak a jogrend biztosítja.

Hivatkozások: (1) A. Adler: *Sinn des Lebens*, Wien 1933. 25. o. — (2) F. Tönnies: *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Darmstadt 1970. — (3) P. Berger, Th. Luckmann: *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*, Frankfurt 1969. 59. o. — (4) D. Riesman: *A magányos tömeg*, Budapest 1968. 72. o. — (5) Tanulmányom egyik fő forrása W. Panzenberg: *Was ist der Mensch?* Göttingen 1976. című műve, kiváltképp a 67–76. lapok. — (6) R. L. Katz: *Empathy, Its Nature and Uses*, New York 1963. — (7) Nagyon sok hasznát vettem a Varga Csaba szerkesztésében megjelent összeállításnak: *Modern polgári jogelméletek*, Budapest 1977. H. Kelsen: *A jog mint sajátos társadalmi technika* című írását ebben olvastam: 9. o. — (8) G. Simmel: *Soziologie*, Berlin 1958. 438. o. — (9) K. Rahner, H. Vorgrimler: *Teológiai kieszótár*, Budapest 1980. 208–209. o. — (10) Hankiss E.: *Társadalmi csapdák*, Budapest 1979. 136–137. o. — (11) A. Hägerström: *Varga Cs.: i. m. 98. o.* — (12) G. Kittel: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart 1942. 4. k. 1016–1029. o. — (13) A. Hägerström: *i. m. 100. o.* — (14) H. Kelsen: *i. m. 11. o.*

RÁBA GYÖRGY VERSEI

A hírnök

IN MEMORIAM RÓNAY GYÖRGY

*Szívtől szívig mint háztól házig
haladt s vonultak rajta át
s ez a menete volt a kongatás
tűzre zöldárta dáridóra
mindegy kongassatok
asztalfán falon csontokon
hangolni ünnepi dióra
verjetek az egy hangotok
vagytok csupán ezt az üzenetet
hordozta mind bukducsolóbban
hisz föl-fölvetette a száműzöttet
szárnya s húzta az idegen súly
vendég nevén sok angyalgazda
a miértékért szölogatta
mert jó mulatság röpködőnek
békés makkolás elvarázsolt
szemnek mely nem jár sose máshol
csapongni túrni úgy ahogy
belenőttek rájuk szabott
szerep örök dél-idejébe
aludni nyitott szemhéjuk alatt
ám akinek a föld kolonca
s nem juthat ó-honába vissza
feltört lábbal légszomjasan
köpködi a torkára alvadt
hír vércsomóit és virrasztva hunyt
szemmel tartja nagyobbak egyre
a tudást amely botorkálni verte
Cikázva sorsunk szöcske-magasában
ezért kellett szeretni bátran
vackunkon tipródva a porban
ezért kellett szeretni jobban*

Próbaidő

*Ami itt megesett
csak mi meg én
Azontúl zajok zörejek
Kövek és testedény*

*Próbaidőül rózsalángok
A sár rejtett mellékletül
Ahogy fújja a foghatatlan
láthatatlanná feszül*